

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Filozofije i Povijesti

Ivan Golić

FENIČKA KOLONIZACIJA SREDOZEMLJA

Završni rad

Mentor: doc.dr.sc. Boško Marijan

Osijek, 2011.

SADRŽAJ

1. Sažetak.....	2
2. Uvod.....	3
3. Kolonizacija u starom i antičkom vijeku.....	4
4. Fenikija i Feničani.....	7
4.1. Fenikija-smještaj, prirodni uvjeti i socijalno-ekonomski odnosi.....	7
4.2. Feničani-nastanak, uspon i pad.....	10
4.3. Kultura i civilizacijski doprinos Feničana.....	12
5. Fenička kolonizacija Sredozemlja.....	14
5.1. Pretpostavke kolonizacije.....	14
5.2. Početna faza kolonizacije.....	15
5.3. Ekspanzija Sredozemljem.....	17
5.4. Suton feničke moći.....	19
6. Literatura.....	24
7. Prilozi.....	25

1. SAŽETAK

Glavna tema ovog rada jest fenička kolonizacija Sredozemlja. Osobita je pažnja posvećena povijesnim okolnostima u kojima se odvijala, posebice s obzirom na gospodarske i političke prilike, zatim načine i razloge zbog kojih je provedena. U prvom poglavlju glavnog dijela rada iznose se opće karakteristike kolonizacije u starom i antičkom svijetu. Ovdje se posebice ističe važnost feničke kolonizacije Sredozemlja kao prethodnice antičkogrčkoj ekspanziji. Zatim slijedi poglavlje u kojem se iznose općenite činjenice o Feničanima i prostoru gdje su obitavali; o smještaju, prirodnim uvjetima i socijalno-ekonomskim odnosima. Potom ću iznijeti kraći pregled povijesnih i ekonomskih zbivanja, koji su prouzročili i omogućili najprije uspon, a potom i propast feničke moći, te spomenuti koji su to njihovi civilizacijski doprinosi. Zatim slijedi dio u kojem će govoriti o osnovnom pitanju ovog rada- o kolonizaciji Sredozemlja koji su proveli stanovnici drevne Fenikije. Najprije ću iznijeti koje su bile pretpostavke same kolonizacije, a potom pregled procesa kolonizacije od svoje početne faze, preko vrhunca ekspanzije Sredozemljem sve do propasti feničke mreže kolonija.

Ključne riječi: Feničani, kolonizacija, Sredozemno more, kolonije

2. UVOD

Kolonizacija Sredozemlja, koju su između 13. i 7. stoljeća prije Krista, proveli stanovnici drevne Fenikije smatra se prethodnicom kolonizaciji koji su potom proveli antički Grci. Govoreći o počecima kolonizacije postavljamo si dva logična pitanja: zašto su Feničani krenuli kolonizirati, u početku otoke i bližu obalu Sredozemnog mora, potom i udaljenija područja, te kako su to mogli ostvariti? Pretpostavlja se da stanovnici drevne Fenikije sebe nisu smatrali jedinstvenim narodom, a naziv „Feničani“ potječe od drugih naroda koji su tako označavali stanovnike toga kraja. Također niti kolonizacija nije bila jedinstvena u tom smislu, gradovi su bili politički neovisni jedni o drugima, te su provodili kolonizaciju u skladu sa svojim mogućnostima. Prije nego što budem govorio upravo o tim mogućnostima i načinima provedbe kolonizacije, nešto ću reći općenito o kolonizaciji u starom i antičkom svijetu, a potom o Fenikiji i Feničanima. Feničane možemo smatrati iščezlim narodom, narodom čija je civilizacija, jezik i kulturno stvaralaštvo, zapravo sve ono što im je davalo identitet posebnog naroda, iščezlo. Oni su nestali kao takvi sa svjetske povijesne scene iz niza političkih i gospodarskih razloga. Izmiješali su se sa susjednim ili novodoseljenim dominantnijim narodom, od kojeg su potom preuzeli njihov civilizacijski obrazac. No, Feničani nisu iščezli bez traga. Iza sebe su ostavili značajne civilizacijske doprinose, o čemu ćemo više u glavnom dijelu rada.

3. KOLONIZACIJA U STAROM I ANTIČKOM VIJEKU

U novom vijeku i u naše suvremeno doba pojam „kolonije“ podrazumijeva teritorij izvan područja matične države koji nema vlastitu političku ili gospodarsku vlast, a „kolonizacija“ označava naseljavanje, od strane matične države, udaljenog teritorija, a može označavati i politiku koja teži potčinjavanju drugih naroda i država. Svojstven je osobito velikim silama koje su težile novim tržištima i ostvarenju prevlasti u svjetskim razmjerima (kao što su Velika Britanija, Francuska, Španjolska, Portugal, SAD, itd.). Značenje pojma „kolonizacija“ i „kolonija“ u antičko vrijeme, u doba feničke i grčke kolonizacije, ipak je bilo nešto drukčije.¹

U doba starog vijeka i antike kolonije su nicale zbog podjele rada, trgovine, ratnih opasnosti i nerijetko kao „izvoz demografskog viška“. No, razlozi su se stapali, o čemu svjedoči općenitost antičkih naziva za kolonizacijski obrazac. Latinski glagol „colere“ (prvo lice jednine prezenta colo, supin cultum), koji označava pojmove „živjeti“, „naseljavati“ i „obrađivati“, slabo razlikuje kolonista od najšireg ljudskog tipa u povijesti- seljaka.² U doba Rimske Republike i ranog Carstva riječ „colonus“ rabila se kako za seljaka naseljenika tako i za „kolonista“. S druge strane, kod Grka je postojala samo opća ideja o napuštanju prebivališta („oikos“- kuća, prebivalište). Kod grčke kolonizacije pojam „kolonizacije“ se nije odnosio na izgradnju imperijalnih carstava, čemu smo svjedoci u nama bliskim povijesnim razdobljima. Novoosnovane kolonije bile su samostalna i potpuno neograničena društva, ni u kojem smislu nisu ovisile o glavnim gradovima, središtima odakle su dolazili kolonizatori (grč. kolonija– „apoikiai“ – odvojeno boravište, iselište).³

Arheološka građa indicira da su i prije antike starovjekovna društva razvijala kolonizacijski obrazac, odnosno osnivala udaljena „gnijezda“ u novim i tuđim okruženjima. Možda su još u četvrtom i trećem tisućljeću prije Krista Sumerani stvorili takve naseobine među istočnim Semitima na srednjem Eufratu i Tigrisu. Prilično je izvjesno da su Elamci u istom razdoblju utemeljili kolonije i trgovišta u Luristanu i Iranu. Što se tiče drevnih Egipćana, bitan udio u kolonizacijskim pothvatima imali su trgovački i privredni razlozi. Međutim, državni i vojni

¹ Skupina autora, Povijest, Egipat i Antička Grčka, knjiga 2, Europapress holding, Zagreb 2008., str. 304.-305.

² Emil Heršak, Drevne seobe: prapovijest i stari vijek, Školska knjiga, Zagreb 2005., str. 324.-325.

³ Skupina autora, Povijest, Egipat i Antička Grčka, knjiga 2, str. 304.-305.

interesi postali su ubrzo okosnicom egipatske ekspanzije.⁴ U srednje i kasno brončano doba, Minojci, mikenski Grci i još neki narodi istočnosredozemnog prostora razvili su pomorski oblik kolonizacije. Njihova iskustva ostala su u mutnom sjećanju budućih antičkih naroda, i vrlo moguće poslužila im za primjer. Tukidid, u „Zapisu o ratu Peloponežana i Atenjana“, piše da su Krećani za vladavine legendarnog Minosa zagospodarili morem i zatim osnovali svoje kolonije na većem dijelu Kikladskih otoka. Postoje izravne i posredne indikacije da su stigli također do Siriopalestine, Egipta, Cipra, a možda i do Sicilije i jadranskih otoka.⁵ Najjaču ekspanziju iz Krete vjerojatno treba datirati između 1600. i 1200. godine pr. Kr. Mikenska kolonizacija, od sredine 15. stoljeća pr. Kr., preuzela je osnovne smjernice prethodne minojske, u ratničkom ruhu svojstvenom tadašnjem poglavarском društvu na grčkom kopnu. Mikenci su prema svemu sudeći silom zaposjeli bivše minojske kolonije i kulturna područja. Grčki mitovi sadrže mnoge aluzije na mikenske i minojske kolonijalne pokušaje u zapadnim i drugim područjima predantičkog svijeta. Zgode iz najstarijih mitskih ciklusa, o Minosu i Dedalu, o putovanjima Argonauta i o junačkim pothvatima Herakla, smještene su na širokom prostoru od Sicilije i Afrike do Baltika, i od Crnog mora (Kolhide) do Iberije. I mlađa, prije svega Homerova epopeja također se može povezati s nekim kolonizacijskim smjernicama. Ahejski pohod na maloazijsku Troju te lutanja Odiseja i drugih junaka nakon pada Troje, više-manje odgovaraju rasporedu mikenske arheološke građe po Sredozemlju. Legenda o trojanskom ratu, iako spaja različite slojeve sjećanja, u prvom redu govori o vrtlogu zbivanja u vrijeme pohoda „naroda s mora“.

Seobe „naroda s mora“ označavaju prijelazno razdoblje u kojemu su posljednje mikenske migracije prerasle u bijeg iz ugroženih krajeva Grčke, dok su prerazmjешtaji stanovništva na Balkanu i u različitim dijelovima Sredozemlja istovremeno utjecali na stvaranje temelja za nove društvene odnose koji će uskoro pokrenuti antičke kolonizacijske tokove. Prva jonska (i dakle antičkogrčka) naselja u Maloj Aziji možda su nastala u sumraku mikenske kulture. Bio je to početak antičkogrčke kolonizacije. No, prije antičkih Grka, veliki kolonizacijski zamah ostvarili su Feničani.⁶

⁴ E. Heršak, *Drevne seobe: prapovijest i stari vijek*, str. 325.

⁵ Isto, str. 329.-333.

⁶ Isto, str. 329.-333.

Fenička kolonizacija Sredozemlja, prema mišljenju samih Grka, prethodila je antičkogrčkoj ekspanziji. Feničke kolonije bile su trgovačke ispostave, poslovne baze, manja naselja.⁷ Feničke naseobine bila su čista tržišta, Feničani su željeli samo trgovačko poslovanje pa su stoga nastojali da s okolišnim svijetom po svaku cijenu žive u miru. Budući da je trgovačko poslovanje bilo u interesu i zapadnjačkih naroda i jer Feničani, nadalje nisu sve do tog vremena susretali gotovo nikakvih suparnika koji bi im mogli osporavati poslovanje, nisi niti osnovali veća politička središta. Dakle, oni nisu svoju vlast nametali domorodačkom stanovništvu, a korist od trgovine imali su i jedni i drugi; plemena iz unutrašnjosti davala su im sirovine u zamjenu za obrtničke proizvode.⁸ Prije nego što krenemo govoriti o njihovoj kolonizaciji, reći ćemo nešto općenito o Feničanima i Fenikiji.

⁷ Petar Lisičar, Stari istok, Filozofski fakultet, Zadar 1975., str. 88.-89.

⁸ Skupina autora, Povijest svijeta od početaka do danas, Naprijed, Zagreb 1977. str. 115.

4. FENIKIJA I FENIČANI

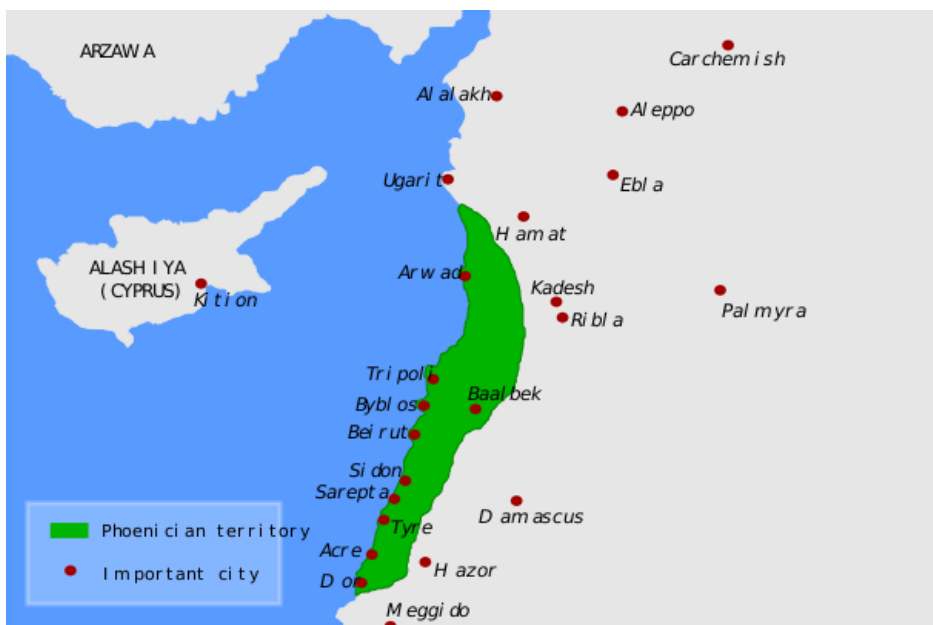
4.1 Fenikija- smještaj, prirodni uvjeti i socijalno-ekonomski odnosi

Fenikija (ili Fenicija) u antičkoj geografiji ime je za područje koje odgovara suvremenom Libanonu i obalnom, zapadnom dijelu današnje Sirije. To je bio uski obalni pojas uz Sredozemno more koji se prostirao od Arwada na sjeveru pa sve do Karmela na jugu.⁹ Značajniji gradovi su bili: Arad (Arwad), Tripolis (Tarabulus), Botris (Al Batrun), Gebal ili Biblos (Jubayl), Berit (Bayrut), Sidon (Sayda), Tir (Sur) i 'Akko. Od ovih većih gradova treba posebno izdvojiti Sidon i Tir. U grčkim izvorima i u Starom zavjetu o njima se izvještava kao o jedinstvenom narodu, ali oni to zapravo nisu nikada bili. Gledano etnički, Feničani su, slično današnjem stanovništvu uz tamošnju obalu, zacijelo tvorili mješavinu najrazličitijih rasa. Fenički gradovi u biti su vodili svoj život svaki za sebe; ono malo što ih je povezivalo bila je vještina pomorske plovidbe kojoj je pogodio geografski položaj, i smisao za trgovinu. Fenikija je tvorila sustav neovisnih gradova-država koje, u različitim oblicima, nalazimo u razna vremena i u raznim krajevima Starog istoka. Pomisao da osnuju zajedničko feničko carstvo bila je stanovnicima obalnog područja strana.¹⁰ Gradovima, od koji su najvažniji i najpoznatiji bili Biblos, Sidon i Tir, upravljali su plemićki rodovi, knezovi i vijeća trgovaca, a jedino se za Tir zna da je jedno vrijeme bio kraljevina. Područje Fenikije bilo je na sjecištu triju kontinenata; Azije, Afrike i Europe. Svojim kontinentalnim dijelom ona je povezana sa Prednjom Azijom, istočne pokrajine sa sirijsko-mezopotamskom stepom, sjeverne pokrajine sa Malom Azijom, a južni dio, zajedno s Palestinom—s Arapskim poluotokom. Fenikija je još u 3.tisućljeću pr. Kr. bila povezana trgovačkim putevima s otocima istočnog Sredozemlja i arhipelagom Egejskog mora. Također postoji podaci o intenzivnoj trgovini s Egiptom, a centar te trgovine bio je stari feničanski grad Biblos.¹¹

⁹ Skupina autora, Povijest, Prapovijest i prve civilizacije, knjiga 1, Europapress holding, Zagreb 2008., str. 540.

¹⁰ Skupina autora, Povijest svijeta od početaka do danas, str. 115.

¹¹ V.I. Avdijev, Istorija staroga Istoka, Izdavačko preduzeće Narodne Republike Srbije, Beograd 1952., str. 196.-205.

Prilog br.1. Karta Fenikije s većim naseljima

U raznim krajevima Fenikije, postojali su različiti privredni uvjeti. Istočni stepski predjeli, upućuju samo na stočarstvo. Libanon i druge gore, davale su drvo i rude. U podlibanonskim oazama, u dolini rijeke Oronta i do mora postojali su uvjeti za poljoprivredu. Ponegdje su se na padinama brda krčile šume i na terasama osposobilo mnogo zemlje za obradu. Feničani su također poznavali sustav natapanja, koji im je bio od izuzetne važnosti. Postoje zapisi da su Feničani postizali zavidnu proizvodnju žitarica, vina i maslinova ulja. Bilo je tu, pišu Egipćani, „vina kao vode“, „žita više nego pijeska“. Cvjetalo je povrtlarstvo i voćarstvo, napredovalo stočarstvo.¹² Ipak Feničani su se bavili i ribarstvom, brodogradnjom, trgovinom i plovidbom. Trgovina je, čini se, zauzimala najznačajniji položaj. Ona je doživjela visok razvitak, što se objašnjava relativno visokom produktivnošću poljoprivrede, uspjesima zanatstva i povoljnom geografskom smještaju. Osobito visok procvat doživjela je pomorska trgovina. Još u 3. tisućljeću pr.Kr. Egipćani izvoze iz Fenikije raznu robu, među kojima treba istaknuti maslinovo ulje i drvo. Šumska građa zauzimala je izvanredan značaj u feničkoj trgovini i dakako u cjelokupnoj ekonomiji. Planine Libanona, u neposrednoj blizini feničkih gradova, pokrivene su gustim šumama, posebice je poznat cedar.¹³

¹² Petar Lisičar, Stari Istok, str. 88.-89.

¹³ V.I. Avdijev, Istorija staroga Istoka, str. 202.-203.

U ta drevna vremena gora Libanon bila je prekrivena gustim, bogatim šumama cedra, koje veličaju i biblijski stihovi nazivajući Fenikiju zemljom cedrova. Od tog su se drveta mogli sagraditi iznimno kvalitetni brodovi, a cedrovina se dobro prodavala u cijelom istočnom Sredozemlju, posebno u Egiptu koji nije imao svoje šume. Fenički „gauloi“, kratki i zdepasti, ali iznimno snažni i izdržljivi trgovački brodovi, bili su prvi brodovi u povijesti s kobilicama i uzdignutim palubama. Postupno stječući pomorsko umijeće, Feničani su otvarali nova tržišta i pribavljali dotad neviđenu robu. Sva veća morska prostranstva dovela su i do uporabe astronomije u plovidbi, pisanja prvih priručnika iz navigacije s podacima o položaju luka i vremenu potrebnome da se stigne iz jedne u drugu. U gradnju brodova uveli su čavle i time dobili još čvršće brodove koji su mogli ploviti dotad neslućenim brzinama- prosječno 4 do 6 čvorova po mirnom moru. Sve jače pomorstvo vodilo je naglom razvoju druge grane privređivanja- trgovine. Tako je more kovalo sudbinu Feničana.¹⁴

Geografski položaj uz Sredozemno more, smještaj na sjecištu triju kontinenata, veliko šumsko bogatstvo za izgradnju brodova, te smisao za trgovinu i plovidbu Feničane je učinio najvećim pomorcima staroga svijeta te kolonizatorima Sredozemlja.

¹⁴ Jakša Raguž, Išchezli narodi svijeta, Meridijani, Samobor 2003., str. 53.-54.

4.2. Feničani- nastanak, uspon i pad

Sami stanovnici feničkog primorja sebe su nazivali Kanaancima, pa prema tomu smijemo zaključiti da se nisu osjećali drugačijima od okolnog stanovništva.¹⁵ Naziv „Feničani“ dolazi od grčke riječi „foinikes“, što znači crveni, po čuvenom proizvodu –crvenoj tkanini, koju su Feničani izrađivali. Također je moguće da je taj naziv izveden iz egipatske riječi „Fenhkw“, koja označuje Azijca.¹⁶ U Bibliji Feničani dolaze pod imenom Sidonjana i Tirana, a u Homera pod tim imenom i pod imenom Feničani¹⁷. Također je moguće da naziv „Feničanin“ potječe od egipatske riječi „Fenehu“ koja znači – brodograditelj.¹⁸

Feničani su vjerojatno došli na područje Fenikije oko 3000. godine prije Krista (prema nekim izvorima čak i nešto ranije). U njihovoj se predaji kao pradomovina spominje područje Perzijskog zaljeva. U novoj domovini bavili su se poljodjelstvom, ali su se ubrzo orijentirali na ribarstvo, brodarstvo i trgovinu. Iako je već i prije njih bilo razvijeno brodarstvo na Mediteranu, te iako su Feničani od Egipćana i Krećana preuzeli mnoga korisna pomorska iskustva, ipak su oni prvi narod koji je sistematskom i organiziranom pomorskom djelatnošću zahvatio čitavo područje Sredozemnog mora. Zemljišna konfiguracija uvjetovala je razvitak gradova-država, vojnički slabih i politički nesigurnih, ali trgovački jakih. Već u 3.tisućljeću pr. Kr. Biblos je trgovao s Egiptom, a poslije i s Egejskim otocima.

U 14.stoljeću pr. Kr. veze između Egipta i feničkih gradova su prekinute; uzdrmao ih je napad Hetita, čiji su vlast priznavali Arad, Simira i Sidon. Egipatsku vlast je ubrzo obnovio Ramzes II., ali kratkotrajno.¹⁹ Oko 1200. godine pr. Kr. na sredozemnome Istoku politička situacija se radikalno mijenja. Dolazi do prodora „naroda s mora“ koji između ostalog ruše brojne feničke gradove. U narednom stoljeću pomorska moć Mikene slabi, Hetitsko carstvo se raspada, propadaju neka velika središta poput Karkemiša i Ugarita. Također to je doba slabije asirske moći. Stvara se politička praznina na sjevernosirijskom prostoru. Samo se Egipat uspješno brani od „naroda s mora“. Egipat zauzima i Siriju, no nakon toga više neće biti dovoljno sposoban upuštati se u nove ratove izvan svojih granica.²⁰ Sav taj sklop novonastalih

¹⁵ Skupina autora, Povijest svijeta od početaka do danas, str. 115.

¹⁶ Skupina autora, Pomorska enciklopedija, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1975., str. 427.-428.

¹⁷ P. Lisičar, Stari Istok, str. 88.-89.

¹⁸ V.I. Avdijev, Istorija Staroga Istoka, str. 202.

¹⁹ Skupina autora, Pomorska enciklopedija, str. 427.-428.

²⁰ Skupina autora, Povijest, Prapovijest i prve civilizacije, knjiga 1, str. 540.-541.

političkih prilika stvorit će povoljne uvjete za razvoj samostalnih i neovisnih gradova – država na području Fenikije. Ubrzano se iznova podižu središta, u blizini starih, porušenih, poput Arwada, Biblosa, Sidona i Tira. Ta su se središta, kojima je povijest moguće tek djelomično rekonstruirati na osnovi biblijskih obavijesti, podataka iz suvremenih asirskih izvora i elemenata što ih pružaju klasične historiografske predaje, ponovno izgradila nakon 1200. godine pr. Kr. u potpunoj političkoj neovisnosti. Tome se pridružio i nesumnjiv ekonomski napredak.²¹

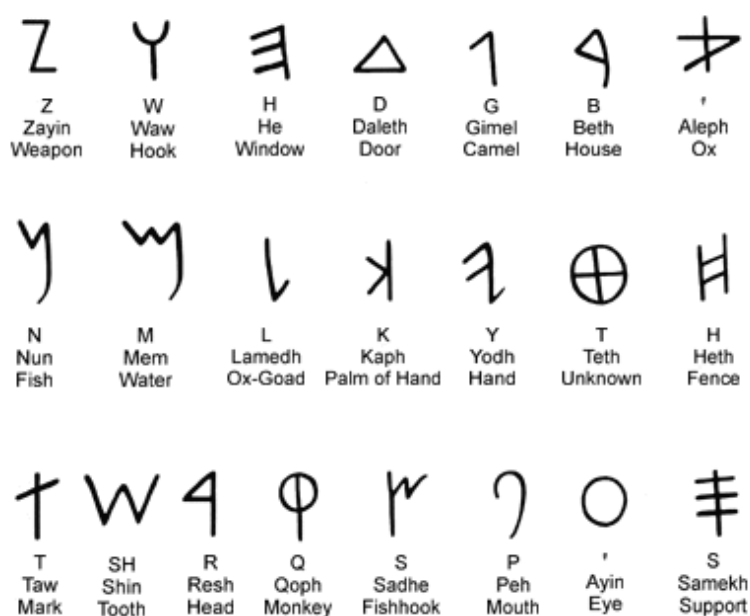
U razdoblju od oko 1200. pr. Kr. do otprilike 770. godine pr. Kr. fenički gradovi doživljavaju procvat, razvijaju trgovinu, brodogradnju te postaju glavna pomorska sila Sredozemlja. To je razdoblje kada fenički gradovi osnivaju brojne kolonije i trgovačka istovarišta diljem Sredozemlja. Najpoznatija fenička kolonija, Kartaga, osnovana je 814. godine. Najveće i najjače feničko središte bio je grad Tir, koji je i osnovao najviše kolonija.

Tijekom 9. stoljeća pr. Kr. dolazi do uspona Asirije te neki fenički gradovi gube svoju samostalnost, a neki plaćaju danak Asircima. Nakon Asiraca, novi gospodari Mezopotamije i Bliskog Istoka postaju Kaldejci. 573. god. pr. Kr., nakon 13 godina opsade, Nabukodonosor II. osvaja grad Tir. Od 539. pr. Kr. Fenikijom vlada Perzija. Poslije sudjelovanja u egipatskoj pobuni protiv Artakserksa III., grad Sidon je 343. pr. Kr. spaljen i uništen. Aleksandru Velikom su svi fenički gradovi otvorili vrata osim grada Tira, koji se 332. pr. Kr. branio 7 mjeseci i na kraju bio uništen. Podjelom Aleksandrova carstva Fenikija je pripala Seleukidima, a zatim Rimljanima. U grčko-rimskom razdoblju Feničani se heleniziraju i romaniziraju, a dijelom nestaju i među Aramejcima.

²¹ Skupina autora, Povijest, Prapovijest i prve civilizacije, knjiga 1, str. 540.-541.

4.3. Kultura i civilizacijski doprinos Feničana

Velik doprinos kulturi dali su Feničani stvaranjem jednostavnog sustava pisma u kojem je svaki glas predstavljen jednim slovom. Takav je sustav nazvan alfabet [po prva dva slova –aleph (hrv. vol) i beth (hrv. kuća)]. Imao je 22 slova i bio je to najjednostavniji i najučinkovitiji sustav pisma do tada. Iz feničkog pisma razvilo se grčko, a potom i latinica i druga pisma. Od Feničana su, naime, alfabet preuzeli Grci te ga prilagodili svome jeziku. Od njih su ga naslijedili Rimljani i stvorili svoje latinsko pismo- latinicu, kojom se i mi danas koristimo. Najstariji poznati zapis na feničkom glasovnom pismu potječe iz 10. stoljeća prije Krista i posvećen je božici Gospodarici Biblosa. Pismo je vjerojatno najvažnija ostavština Feničana cijelom ljudskom rodu.²²

Prilog br.2. Fenički alfabet

Fenička religija bila je pod utjecajem susjednih naroda, a svaki grad imao je svog zaštitnika. Zaštitnik Tira bio je bog Melkart, a Biblosa bog oluje i vegetacije Ba'al.

Feničko zanatstvo bilo je na glasu. Glasovita je stoljećima bila njihova brodogradnja. Proizvodnja vunelih i lanenih tkanina, purpurne boje iz školjki (tim u vezi bojenje tekstila), stakla (čije se otkriće pripisuje upravo Feničanima), raznih metalnih i drugih predmeta bila je

²² J. Raguž, Iščezli narodi svijeta, str. 54

kod Feničana na visini.²³ Obilje odlične građevinske i brodogradilišne šumske građe, uglavnom po šumama Libanona, doprinijelo je znatnom razvitku drvne industrije i brodogradnje. Feničani su u antici smatrani za najbolje brodograditelje.²⁴ Počeli su graditi lađe koje su zaista bile pogodne za plovidbu morem. U prvome redu oni su stvorili novi tip lađe, koji se kasnije upotrebljavao isključivo za ratne svrhe. Čamci Egipćana bili su skoro isto toliko široki koliko i dugi, a piroge Babilonaca bile su cilindričnog oblika, kao košare obložene blatom. Mogle su se upotrebljavati kao ratni brodovi, ali zapravo to su bile trgovačke lađe. Feničani su pak sasvim napustili stari uzor. Gradili su sasvim duge i uske brodove, koji su usljed toga bili mnogo brži nego bačvaste lađe, u kojima su njihovi susjedi sporo plovili duž obala svojih širokih rijeka. Postoje zapisi da su Feničani poznavali i sidro, ali ne kakvo imamo danas, nego su se služili teškim stijenama ili vrećama od životinjskih koža koje bi ispunili kamenjem i potom bacili u more, kako ne bi morali svoje lađe izvlačiti na obalu.

²³ P. Lisičar, Stari Istok, str. 89.

²⁴ V.I. Avdijev, Istorija Staroga Istoka, str. 202.

5. FENIČKA KOLONIZACIJA SREDOZEMLJA

5.1. Pretpostavke kolonizacije

Dva osnovna pitanja koja si možemo postaviti oko feničke kolonizacije Sredozemlja jesu: zbog čega su Feničani krenuli kolonizirati i naseljavati se na udaljenim područjima Sredozemlja te kako su to mogli ostvariti?

Krenimo od pitanja o tome zašto su Feničani krenuli u kolonizaciju Sredozemlja. Jedan od osnovnih razloga bila je u svakom slučaju trgovina i razmjena dobara u udaljenijim područjima. Očito je jedan od razloga bio i nedostatak sirovina na matičnom teritoriju. Također fenički gradovi su vjerojatno u jednom razdoblju bili prenapučeni, pa je i to bio jedan od razloga.

No, kako su oni to mogli ostvariti, što je bila podloga samoj kolonizaciji? Kao što smo već naveli u uvodnom dijelu, Feničani su se nalazili na vrlo povoljnom geografskom položaju, uz obalu Sredozemnog mora te na sjecištu glavnih trgovačkih ruta između Egipta, Mezopotamije te Sredozemlja. Ekonomiju se vjerojatno u početku temeljila na poljoprivredi, a zatim na ribarstvu, brodogradnji, trgovini i plovidbi. Na njihovom teritoriju nalazile su se guste šume cedra, što im je bila sirovina za gradnju brodova, s kojima su onda mogli ploviti. S vremenom su stekli, vjerojatno učeći i od drugih naroda koji su živjeli na obalama Sredozemlja, vrlo dobro znanje i vještine u navigaciji i brodarstvu općenito.²⁵ Pošto su bili na sjecištu glavnih trgovačkih ruta postali su i vrlo uspješni trgovci.

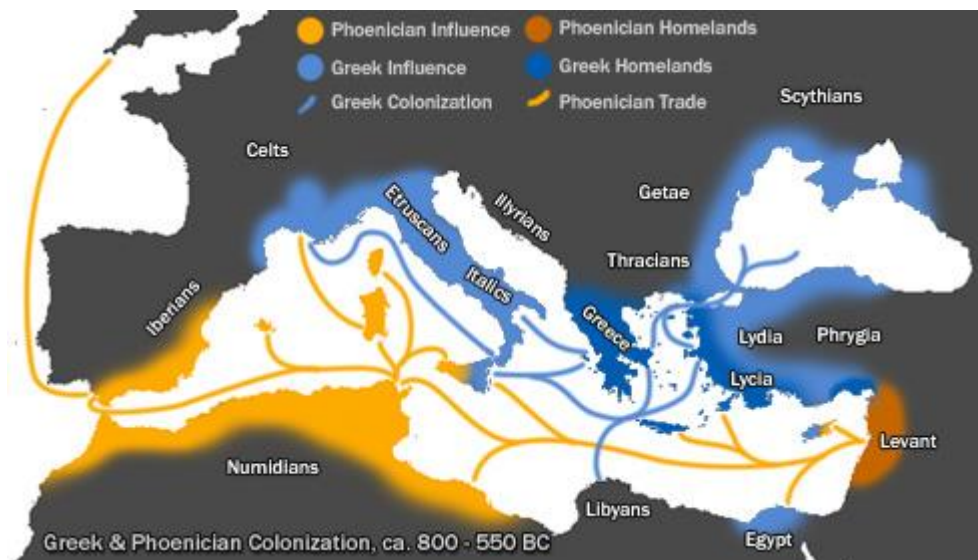
Dakle, geografski položaj, prirodni uvjeti te vještine koje su stekli bili su vrlo važni čimbenici koji će uvjetovati kolonizaciju Sredozemlja. Svakako ne treba zaboraviti niti na političku situaciju u širem okruženju u tom vremenu koja je pogodovala da se Fenikija može okrenuti prema moru i uspostavljanju brojnih kolonija diljem Sredozemlja.

²⁵ V.I. Avdijev, *Istorija Staroga Istoka*, str. 202.-203.

5.2. Početna faza kolonizacije

Fenička kolonizacija Sredozemlja, prema mišljenju samih Grka, prethodila je antičkogrčkoj ekspanziji. Herodot tvrdi da su Feničani, nakon što su „s obala Eritrejskog mora“ stigli u svoju domovinu, odmah krenuli u „zamašne pomorske pohode, trgujući egipatskom, asirskom i drugom robom“.²⁶

Kao okvirna godina početka kolonizacije može se uzeti 1200. godina prije Krista (prijelomna godina na sredozemnome Istoku, kada provaljuju „narodi s mora“ i uništavaju između ostalog i brojne feničke gradove te nakon koje se ubrzo grade novi gradovi u blizini porušenih). Ipak, prema zapisima, i prije te godine Feničani su širili svoj utjecaj uz istočnu obalu Sredozemlja i trgovali s okolnim područjem (posebice s Egiptom, još u 3. tisućljeću pr. Kr., te s nekim otocima u Egejskom moru). Ipak, tek nakon 1200. godine pr. Kr. počinje izraženija kolonizacija; u početku najviše kolonizira grad Sidon, a zatim Tir; grad koji je osnovao najviše kolonija i bio je najznačajniji i najjači grad na feničkom području.²⁷

Prilog br. 3. narančastom bojom označena se područja koje je kolonizirala Fenikija, a plavom nešto kasnije Grčka

²⁶ E. Heršak, *Drevne seobe: prapovijest i stari vijek*, str. 333

²⁷ Skupina autora, *Povijest, Prapovijest i prve civilizacije*, knjiga 1, str. 543.-552.

Shema rane feničke kolonizacije nije još sasvim razjašnjena. Potkraj brončanog doba sjeverni susjedi Feničana, Ugarićani, bili su prisutni, zajedno s Mikencima, na Cipru, i također u Maloj Aziji (Likiji). Neki autori stoga smatraju da su poduzimanja Feničana bila nastavak prijašnjih ekspedicija sirijsko-palestinskih naroda u uvjetima kad im je propast mikenske sile otvorila više prostora, odnosno da su Feničani (u prvom redu Tirani) „preuzeli štafetu“ od Ugarita.²⁸ Ima osnove vjerovati da su Sidonci predvodili fenički prodor. O njima govori Homer, a u Starom zavjetu baš je Sidon označen kao onaj koji predvodi Kaanan. No, Sidon je nastradao u ratu s Filistejcima, nakon čega je jedan dio njegovih stanovnika potražio zaklon u Tiru. Tako ojačan, ali i demografski opterećen, Tir je u idućim stoljećima preuzeo apsolutno vodstvo u feničkoj kolonizaciji.²⁹

Feničani su najvjerojatnije najprije kolonizirali sebi najbliži otok – Cipar, između 1200. i 1100. godine pr. Kr. Najznačajnija naseobina koja je tamo izgrađena je bio Kition (Citium) iz koje se počeli prodirati dalje prema zapadu. Inače, tvrđava Kition, navodi se i kao utočište stanovnika Tira pred asirskom opasnošću koja je stalno prijetila počevši od 9. st. pr. Kr.³⁰

U razdoblju između 1200. i 1000. godine prije Krista šire prema zapadu svoje kolonije, odnosno trgovačke ispostave osnivaju se na brojim sredozemnim otocima, obali sjeverne Afrike, te na južnim obalama Iberskog poluotoka. Prolaze kroz Gibraltar i nazivaju ga Melkartovim stupovima, po imenu boga zaštitnika Tira, Melkarta.³¹ Osnivaju svoje kolonije na otocima u Egejskom moru (od tamo će ih potisnuti Grci u 8. ili 7. stoljeću pr. Kr.), zatim Maltu, Gozo, Siciliju (osobito južni i zapadni dio otoka, gradovi: Mozija, Palermo, Solunt). Osnivaju kolonije i na Sardiniji (najpoznatiji Caralis-Cagliari), a prema nekim izvorima koloniziraju i otok Korziku. Na obali sjeverne Afrike osnivaju koloniju Utiku, a gotovo istovremeno na jugozapadnoj obali Iberskog poluotoka Gades (današnji španjolski grad Cadiz). U Egiptu nisu imali redovite kolonije, ali su Tirani u Memfisu imali svoju četvrt.³²

²⁸ E. Heršak, Drevne seobe: prapovijest i stari vijek, str. 335.

²⁹ isto

³⁰ Skupina autora, Povijest, Prapovijest i prve civilizacije, knjiga 1, str. 545.

³¹ Skupina autora, Pomorska enciklopedija, str. 427.-428.

³² isto

5.3. Ekspanzija Sredozemljem

U 10. stoljeću pr.Kr. za vladanja Hurama, saveznika izraelskih kraljeva Davida (1010.-970. pr. Kr.) i Salomona (970.-937. pr. Kr.), tirska je država bila na vrhuncu svoga blagostanja. Tada je Huramovo i Salomonovo brodovlje plovilo do bogate zemlje Ofir, vjerojatno u Jemenu, Somaliji, a čak možda u zapadnoj ili južnoj Indiji. Uspjeh pomorske trgovine omogućio je Tiranima (a također i zahtijevao od njih) da uspostave dobre odnose u zaleđu. S druge strane, nad svojim ispostavama u Sredozemlju Huraam je vladao čvrstom rukom. Nije poznato je li bio kadar nadzirati zbivanja u Taršišu, no čini se da je u Kitiji na Cipru uspostavio kraljevsko namjesništvo, a kad se jedna fenička kolonija, vjerojatno Utika, pokušala osamostaliti od Tira, poslao je svoju mornaricu da je kazni.³³

Prilike su se pogoršavale u doba Huramovih nasljednika. U prvom dijelu 9. stoljeća pr. Kr. asirski kraljevi počeli su vršiti pritisak na Fenikiju. U Tiru su izbijale pobune seljaka i robova, popraćene međusobnim sukobima plemićkih stranaka. Vlast je napokon uzurpirao Etbaal I (887.-856.), koji bijaše osobito zainteresiran za izgradnju novih kolonija kamo bi mogao preseliti pristaše bivše dinastije. Navodno je u tu svrhu osnovao Botris u Fenikiji i Auzu u Africi. U vrijeme njegova nasljednika Pigmaliona (820.-774.) u blizini Utike nastao je Kart-Hadašt, „novi grad“ ili Kartaga.³⁴ To se dogodilo oko 814. ili 813. godine pr. Kr. (prema povjesničaru Timeju). Vjerojatno je dobila taj naziv kako bi se razlikovala od Utike, sagrađene nešto sjevernije, prije Kartage.³⁵ Kartaga se osamostalila 539. pr. Kr., kada su matični teritorij Fenikije okupirali Perzijanci, te je ujedinila oko sebe čitav niz drugih feničkih kolonija zapadnog Mediterana te stvorila krupnu i moćnu robovlasničku državu.³⁶ Prema nekim izvorima Kartaga je osnovala koloniju Kartaginu uz jugoistočnu obalu Iberskog poluotoka te Ebusu (Ibizu), otok u zapadnom Sredozemlju. Kasnije će ratovati s Greima zbog prevlasti na Siciliji; koja je očito bila strateški vrlo važna, a osim toga i plodna, te još kasnije s Rimljanima u tzv. punskim ratovima. Rimljani će je uništiti tek 146. god. pr. Kr.

³³ E. Heršak, *Drevne seobe: prapovijest i stari vijek*, str. 337.

³⁴ isto

³⁵ Skupina autora, *Povijest, Egipat i Antička Grčka*, knjiga 2, str. 302.-304.

³⁶ V.I. Avdijev, *Istorija staroga Istoka*, str. 205.

Prilog br.4. Ostaci ruševina Kartage

Osim Auze i Kartage, više-manje u isto vrijeme nastale su i mnoge sjevernoafričke kolonije: Leptis Magna, Hippo Regius, Hadrumentum i druge. Također u 9. i u 8. stoljeću pr. Kr., fenička se prisutnost učvrstila i proširila na Cipru (gradovi: Kitij, Golgi, Idalij, Tamas, Marion i Lapat), na Sardiniji (Nora, Sulhu, Bitija i Tar), na Siciliji (Motija, Lilibej, Soloent, Panorm), na otocima Sicilijskog prolaza- Melita (Malta), Gaul (Gozo) i Kosira (Pantelleria)- kao i u južnoj Iberiji (Almunecar, Toscanos, Trayamar, Huelva, Setifillia, Las Chorreras, Malaka i druga mjesta). Neka od tih naselja poslije su stvorila vlastite kolonije. Tako je Melita, primjerice, osnovala Aholu na obali Afrike, a Kartažani su sredinom 7. stoljeća pr. Kr. naselili dotad gotovo pustu Ibizu. Izgleda da su u kolonizacijskom pohodu sudjelovali uglavnom samo Tirani i njihovi potomci, mada postoji mogućnost da su im se pridružili pojedinci iz Sidona i drugih feničkih mjesta.³⁷

³⁷ E. Heršak, *Drevne seobe: prapovijest i stari vijek*, str. 337.-338.

5.4. Sutton feničke moći

Premda su Tirani rano ušli u zapadno Sredozemlje, pomak glavne arene feničke kolonizacije na zapad bio je velikim dijelom posljedica rastuće konkurencije grčkih i tračkih grupa u Egejskom moru. Cipar je ostao fenički, ali otkad ga je nakratko zaposjeo asirski vladar Sargon II., tamošnja su naselja počela utvrđivati svoju samostalnost od feničke matice. Naposljetku, u razdoblju nakon pada Asirije, Nabukodonosor je uspio podrediti svu Fenikiju. Poslije trinaest godina opsade, zauzeo je Tir 573. godine pr. Kr., a zatim Sidon i ostale gradove. To je označilo kraj tirske kolonizacije, iako su Feničani i dalje trgovali po Sredozemlju. Na zapadu, vlast nad tirskim kolonijama postupno je preuzela Kartaga.³⁸ Tijekom 7. i 6. stoljeća pr. Kr. Kartaga je uspostavila bliske veze gotovo sa svim sjevernoafričkim kolonijama. Potkraj 6. stoljeća pr. Kr. zaposjela je obalna naselja i bitne komunikacijske točke na Sardiniji. Nakon toga su Kartaga, Ibiza i Tar na Sardiniji tvorili „željezni trokut“ koji je štitio isključivo kartaške interese. Na Siciliji su Kartažani 480. pr. Kr. kod Himere doživjeli vojni poraz od grčkog grada Sirakuze. No poslije su, za vladavine roda Barka (prema nadimku Barak- „munja“)- nametnuli svoju vlast u Iberiji. Daljnja zbivanja između 4. i 2. stoljeća pr. Kr. protekla su u znaku sukoba između Kartage i Rima- i triju „punskih“ (dakle „feničkih“) ratova koji su 146. godine pr. Kr. završili potpunim razaranjem Kartage.³⁹

U razdoblju od 8. do 6. stoljeća pr. Kr. kolonizaciju provode i Grci, čija je kolonizacija ipak društveno bila važnija. Zbog toga dolazi do povremenih sukoba između Grka i Feničana, osobito (kao što smo već rekli) na otoku Siciliji, gdje su južni i zapadni dio otoka držali Feničani, a sjeverni i istočni dio Grci. Također u razdoblju nakon 900. godine pr. Kr. Asirci povremeno napadaju feničke gradove i time značajno oslabljuju njihovo gospodarstvo, time i trgovinu, sve dok ih nisu oko 700. godine pr. Kr. potpuno pokorili.⁴⁰

Fenička kolonizacija, u koju možemo ubrojiti njezin kartaški nastavak, razvijala se u smjeru sve veće siline, ovisno o prilikama u Tiru ili Kartagi. Na početku, izgleda da su fenički mornari krstarili Sredozemljem radi trgovine i trampe, uspostavljajući slučajne dodire s manje razvijenim narodima u inače prirodno bogatim krajevima. Na taj su način upoznali nova područja i mjesta

³⁸ E. Heršak, *Drevne seobe: prapovijest i stari vijek*, str. 337.-340.

³⁹ isto

⁴⁰ Skupina autora, *Povijest, Prapovijest i prve civilizacije*, knjiga 1, str. 545.

podobna za trajniji ostanak. To su obično bili priobalni otoci ili uski rtovi blizu izvora svježe vode i po mogućnosti, kamenih stijena za ukop mrtvih. Uostalom i Sidon je izrastao na rtu, a Arvad i Tir na otočićima. Takve smještaje imali su Gades, Motija, Tar i mnoge druge rane kolonije. Prve kolonije zacijelo nisu bile više nego pristaništa- male trgovačke postaje nalik na mezopotamske „karu“. Time se objašnjava vremenski raskorak između arheoloških nalaza koji se većinom odnose na mlađa razdoblja, i povijesnih predaja o ranim datumima osnutka pojedinih naselja. Dakle, prave urbane jezgre nisu se stvorile u početnom dobu kolonizacije. No, od 10. stoljeća pr. Kr. kolonije su postale sastavnim dijelom pomorske države Tira. U idućoj fazi iz Tira su se iselili ne samo trgovci i njihove obitelji, nego i mnogi drugi žitelji. Spomenimo da je rimski povjesničar Kvint Kurcije, pišući u prvom stoljeću, izdvojio demografsku prenapučenost i prirodne nesreće (potrese) kao razloge za tu emigraciju. Osim toga, politička zbivanja u Tiru i njegovu zaleđu igrala su veliku ulogu. Političke izbjeglice utemeljili su Kartagu, koja je za razliku od drugih kolonija od utemeljenja bila samostalna, jer je nastala mimo volje tirskih vladara i imala na čelu predstavnicu kraljevskog roda. Kad su promjene na Bliskom istoku zasjenile moć Tira, Kartaga je u zapadnom Sredozemlju izgradila novo carstvo, u kojemu su vojni motivi sve više određivali njezinu kolonijalnu politiku.⁴¹

Treba dodati da su Kartažani, pogotovo poslije poraza na Siciliji, počeli slati izvidnice i trgovačko-kolonijalne ekspedicije daleko izvan Gibraltarskih vrata. Negdje oko 450. godine pr. Kr. jedan njihov kapetan, Himilkon, stigao je do Galicije, Francuske i možda Britanije. No, općenito je prevagnula afrička orijentacija. Sudeći prema Herodotovu opisu oprezne razmjene s plemenima „u Libiji izvan Heraklovih stupova“, pri susretima s nepoznatim domorocima Kartažani su primjenjivali metode koje su Feničani zasigurno koristili u svojim prvom pohodima. Tragovi pristaništa otkriveni su u redovitim razmacima duž marokanske obale, od rta Spartel do Bijele Plaže na jugu, možda govore o početku kakve nove kolonijalne ekspanzije Kartage. Postoji jedno važno izvješće o pokušaju koloniziranja daljnjih područja Afrike. Naime, u zadnjoj četvrti petog stoljeća prije Krista iz Kartage se uputilo šezdesetak brodova s mnoštvom muškaraca i žena kojima je na čelu bio zapovjednik Hanon. Prošavši kroz Gibraltar prema alternativnim mišljenjima dospjeli su ili do sadašnjeg Sjevera Leonea ili do Kameruna. Na putu su osnovali kolonije, većinom na priobalnim otočićima. Na kraju su se morali vratiti zbog nestašice namirnica, a vjerojatno i zbog neprijateljstva domorodaca, koji su ih jedne noći probudili zvukom bubnjeva i divljih krikova.⁴²

⁴¹ E. Heršak, *Drevne seobe: prapovijest i stari vijek*, str. 337.-340.

⁴² isto

Fenička i kartaška kolonizacija, više nego u svim drugim pogledima, bila je važna jer je proširila i u nekim područjima postavila povijesne temelje za „mediteranski“ kulturni krug, koji se još u naše vrijeme shvaća kao sociološki realitet. Osim što su sami naselili dotad periferijske zemlje, Feničani i Kartažani, kao trgovci i prijenosnici istočno-sredozemnih utjecaja, ušli su u život na čvorišta različitih indigenih društava, dinamizirajući i usmjeravajući njihove kulturne sustave po više ili manje istom razvojnem obrascu. No, u nekim područjima domoroci su ostali zatečeni. Nemalen broj skrovišta punskoga novca u unutrašnjosti Sardinije, isključenoga iz trgovinskog opticaja, tipizira reakciju jedne pastirske i konzervativne sredine na vanjske novine. I berberska plemena sredozemne Afrike bila su zatečena, a zatim ih je Kartaga podredila. Naprotiv, u sredinama koje su već dostigle nužan prag i tip razvitka, primjerice u Etruriji i Iberiji, došlo je do obostranih kulturnih utjecaja i do izvornih doprinosa općem „sredozemnom“ koineu, kako ga je nazvao Enrico Acquaro. Na daljnju konsolidaciju te kulturne smjese djelovali su grčki kolonisti, i nakon njih Rimljani.⁴³

Prilog br.5. Ostaci ruševina feničke kolonije Utike

Kao što smo već rekli, za feničku trgovačku supremaciju bitna je bila njihova vještina u navigaciji i brodarstvu općenito. Vjeruje se da u oni prvi koji su se služili Sjevernjačom u

⁴³ E. Heršak, *Drevne seobe: prapovijest i stari vijek*, str. 337.-340.

navigaciji. Neustrašivi i nestrpljivi pomorci, išli su u krajeve gdje se drugi nisu usuđivali ploviti, a uvijek su nastojali sačuvati tajne o svojim trgovačkim putovima, otkrićima i svojem znanju o vjetrovima i morskim strujama. Već u 3. i 2. tisućljeću pr. Kr. gradili su i opremali posadom morske brodove, poznate u Egiptu kao „bibloski brodovi“. Njihovi su se brodovi dijelili na „duge brodove“ ili galije, koje su bile brze i prikladne za brz manevar i „oble brodove“, zvane golah, za trgovinu. Treća vrsta broda bio je tip trgovačkog broda koji su Grci zvali „hippos“-konj, jer je pramac bio formiran u obliku konjske glave.⁴⁴

Oko 600. pr. Kr. fenički su pomorci oplovili Afriku na nalog egipatskog faraona Neha. Pošto su isplovili iz Crvenog mora, vratili su se u Egipat nakon tri godine, prošavši kroz Gibraltarski tjesnac. Herodot, koji izvješćuje o toj ekspediciji, smatra nemogućom tvrdnju, „u koju drugi mogu vjerovati, ali ja ne, da su oni, dok su oplovljavali Libiju (Afriku), Sunce vidjeli sebi s desne strane.“ Taj Herodotov podatak govori u prilog vjerodostojnosti vijesti da su Feničani oplovili Afriku. Kartažanin Hanon vodio je drugu takvu ekspediciju u 5. st. prije Krista. Čini se da su Kartažani doplovili do otoka Corva u Azorima⁴⁵, a postoje zapisi da su plovili i Baltičkim morem. Postoje prilično pouzdani zapisi da su plovili do Kositrenih otoka (otoci Scilly ispred jugozapadnog dijela Britanskog otočja). Tamo su mijenjali robu sa Sredozemlja za kositar, kojeg su potom dovozili do Iberskog poluotoka, odnosno tamošnjih kolonija.⁴⁶

Iz Fenikije se izvozilo drvo (cedar i borovina), sukno, fino platno obojeno grimiznom bojom, kovine, staklo, vino i sušena riba. Izvozili su u Egipat, Anatoliju, Afriku, Egeju i zapadni Mediteran, a od tamo su uvozili sirovine (papirus, slonovu kost, ebanovinu, jantar, svilu, mirodije, tamjan, konje, zlato, srebro, bakar, željezo, kositar, drago kamenje i dr.)⁴⁷ Feničani su bili najistaknutiji kulturni posrednici svoga doba, a čini se, da su oni kroz nekoliko stoljeća imali monopol na trgovinu robljem u istočnom dijelu Sredozemnog mora. Kroz ruke feničkih trgovaca prolazili su gotovo svi trgovački artikli koji su u 2. i 1. tisućljeću kolali Sredozemljem te su svojim posredničkom ulogom pridonijeli širenju kulture po cijelom sredozemnom bazenu.

Osim što su kolonizirali većinu sredozemnih otoka (Cipar, Rodos, Maltu, Gozo, Siciliju, Korziku, Ibizu), sjevernu obalu Afrike (priobalne dijelove današnje Libije, Tunisa, Alžira i

⁴⁴ Skupina autora, Pomorska enciklopedija, str. 427.-428.

⁴⁵ isto

⁴⁶ isto

⁴⁷ isto

Maroka) te južne, priobalne dijelove Iberskog poluotoka (današnja južna Španjolska), Feničani su oplovili su i cijelu Afriku, plovili do Azora, Britanskog otočja i Baltika. Kao što smo to već rekli to im je omogućio geografski smještaj, prirodni uvjeti, njihove vještine te povoljne političke prilike. Cilj kolonizacije bilo je uspostavljanje trgovačkih ispostava diljem Sredozemlja te razmjena dobara koja je bila korisna i za Feničane i za domaće stanovništvo kolonija. Moć feničkih gradova i samim tim njihove kolonizacije i trgovine počela je slabiti, osobito od 8. stoljeća pr. Kr., zbog čestih napada i na kraju okupacije od strane asirskih vladara, kasnije i ostalih. Istovremeno (od 8 do 6. stoljeća pr. Kr.) trajala je i grčka kolonizacija, koja je također postupno potiskivala i slabila feničke kolonije. Najznačajnija fenička kolonija Kartaga, nakon pada matičnog feničkog teritorija pod vlast Perzijanaca, osamostalila se, okupila ostale kolonije na zapadnom Mediteranu te dijelom kolonizirala još neka područja (Ibiza, Kartagina) te postala bitan politički faktor na Sredozemlju.

Možemo reći da su Feničani su bili najveći moreplovci i trgovci cijelo starog vijeka te su na taj način pridonijeli širenju kulture po cijelom području Sredozemlja, pa i okolice.

6. LITERATURA

1. Avdijev, V. I., Istorija Staroga Istoka, Izdavačko preduzeće Narodne Republike Srbije, Beograd 1952.
2. Heršak, Emil, Drevne seobe: prapovijest i stari vijek, Školska knjiga, Zagreb 2005.
3. Lisičar, Petar, Stari istok, Filozofski fakultet, Zadar 1975.
4. Pareti, Luigi, Historija čovječanstva: kulturni i naučni razvoj; sv. 2, knj. 1: Stari svijet (Od 1200 do 500. pr.n.e.), Naprijed, Zagreb 1967.
5. Raguž, Jakša, Iščezli narodi svijeta. Zagreb : Meridijani, 2003.
6. Skupina autora, Pomorska enciklopedija, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1975.
7. Skupina autora, Povijest svijeta od početaka do danas, Naprijed, Zagreb 1977.
8. Skupina autora, Povijest, Prapovijest i prve civilizacije, knjiga 1, Europapress holding, Zagreb 2008.
9. Skupina autora, Povijest, Egipat i Antička Grčka, knjiga 2, Europapress holding, Zagreb 2008.
10. Skupina autora, Velika ilustrirana povijest svijeta, svezak II, Otokar Keršovani, Rijeka, 1975.
11. Skupina autora, Velika ilustrirana povijest svijeta, svezak III, Otokar Keršovani, Rijeka, 1975.

7. PRILOZI

Prilog br.1. Karta Fenikije s većim naseljima

(preuzeto:http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/c5/Phoenicia_map-en.svg/610px-Phoenicia_map-en.svg.png) – (15.8.2011.)

Prilog br.2. Fenički alfabet

(preuzeto: http://www.phoenician.org/alphabet_phoenician.GIF) - (19.8.2011.)

Prilog br. 3. narančastom bojom označena se područja koje je kolonizirala Fenikija, a plavom nešto kasnije Grčka

(preuzeto: <http://startistics.com/wp-content/uploads/2011/06/Greek-Phoenician-Colonization.jpg>) - (21.8.2011)

Prilog br.4. Ostaci ruševina Kartage

(preuzeto:http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a7/Tunisie_Carthage_Ruines_08.JPG/800px-Tunisie_Carthage_Ruines_08.JPG) – (22.8.2011)

Prilog br.5. Ostaci ruševina feničke kolonije Utike

(preuzeto:http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/46/TUNISIE_UTIQUE_05.JPG/800px-TUNISIE_UTIQUE_05.JPG) - (22.8.2011.)